

ОБМАН ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

CHEATING AS A SIGN OF THE OBJECTIVE SIDE OF BRINGING OBVIOUSLY INNOCENT TO CRIMINAL LIABILITY

Сийплові М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету

У статті досліджується обман як ознака об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. У ній розглядаються й інші обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, визначаються сутність суспільно небезпечного діяння та форми, в яких воно може бути вчинене, надається характеристика обману як способу вчинення злочину. На підставі цього розкривається значення цих ознак для розв'язання теоретичних питань та практики застосування ст. 372 КК України.

Ключові слова: обман, об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, кримінальна відповідальність, невинна особа, підозрюваний, обвинувачений, повідомлення про підозру, правосуддя, слідчий, кримінальне законодавство, спосіб вчинення злочину.

В статье исследуется обман как признак объективной стороны привлечения заведомо невиновного к уголовной ответственности. В ней рассматриваются и другие обязательные признаки объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 372 УК Украины, определяются сущность общественно опасного деяния и формы его совершения, предлагается характеристика обмана как способа совершения преступления. На основании этого раскрывается значение этих признаков для решения теоретических вопросов и практики применения ст. 372 УК Украины.

Ключевые слова: обман, объективная сторона привлечения заведомо невиновного к уголовной ответственности, уголовная ответственность, невиновное лицо, подозреваемый, обвиняемый, сообщение о подозрении, правосудие, следователь, уголовное законодательство, способ совершения преступления.

The article is devoted to the fraud as the sign of the objective side of obviously innocent criminal liability. It also considers other obligatory signs of the objective side of the crime, provided for in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine; the essence of the socially heavenly act and the form in which it may be committed is determined there, the character of deception is given as the method of crime committing. On the basis of it the significance of these signs for the solution of theoretical issues and the practice of using Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine are revealed.

Key words: fraud, objective side of bringing obviously innocent to criminal liability, criminal liability, innocent person, suspect, accused, suspect notification, justice, investigator, criminal law, way of crime committing.

Постановка проблеми. З обранням Україною європейського вектору розвитку та початком проведення реформи кримінальної юстиції, відповідно, в державі відбуваються й ґрунтовні зміни в кримінально-правовій політиці щодо належного забезпечення охорони вітчизняного правосуддя. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба у переосмисленні проблем, пов'язаних із забезпеченням та охороною відносин, що забезпечують реалізацію конституційних принципів діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду. Останні потребують належних механізмів та ефективних шляхів протидії таким злочинам, зокрема, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Нині ця проблематика стає дедалі більш актуальною, оскільки українське кримінальне законодавство постійно модернізується. До того ж, кримінально-правовий механізм, насамперед інститут притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, дедалі частіше незаконно використовується в політиці (і не тільки) з метою усунення від влади окремих діячів. Крім того, докорінна зміна кількісних та якісних ознак злочинності у сфері правосуддя ставить перед науковцями нові

задачі, а саме належний науковий аналіз згаданої проблематики і напрацювання на цій основі адекватних заходів протидії на загальнодержавному рівні [1, с. 282].

У контексті вищезазначеного не зайвим буде наголосити й на тому, що встановлення ефективних шляхів протидії злочинам, які вчиняють службові особи у сфері правосуддя, є важливим завданням для становлення України як демократичної та правової держави. Адже шкода, якої завдають такими діяннями, полягає не лише у порушенні законних прав та інтересів людей, а й у їх зневірі до діяльності державних органів, насамперед правоохоронних та судових, у підриві престижу і авторитету цих структур. Незважаючи на той факт, що статистичні дані Державної судової адміністрації України переконують у мінімальній кількості засуджених за злочин, передбачений ст. 372 Кримінального кодексу (далі – КК) України, насправді вчинення таких протиправних дій – непоодинокий факт [2, с. 8].

Отже, виникла потреба дослідити обман як ознаку складу злочину, передбаченого в ст. 372 КК України, враховуючи результати наших попередніх наукових досліджень. Зважаючи на обсяги статті,

спочатку предметом нашого дослідження стане обман як ознака об'єктивної сторони притягнення завідомо невинних до кримінальної відповідальності. Таким чином, вищевикладене свідчить про актуальність теми дослідження і необхідність всебічного наукового осмислення об'єктивної сторони складу злочину «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності».

Стан опрацювання. Питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя і, зокрема, щодо притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи, неодноразово висвітлювалися в юридичній літературі. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили М.І. Бажанов, І.С. Власов, А.С. Горелік, П.І. Гришаєв, В.І. Єгоров, М.Й. Коржанський, Г.А. Кригер, Л.Л. Круткіков, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, О.Г. Лебедев, Л.В. Лобанова, М.Д. Лисов, В.П. Малков, М.І. Мельник, А.В. Наумов, Ш.С. Рашкова, Р.А. Сабітов, А.Б. Сахаров, О.Я. Светлов, В.Г. Смірнов, С.І. Тихенко, Ю.М. Ткачевський, В.І. Тютюгін, В.С. Устінов, М.Д. Шаргородський та інші.

Безперечно, роботи цих науковців мають значну наукову і практичну цінність. У них розглянуто багато теоретичних і прикладних питань кримінальної відповідальності за злочин, що аналізується. Разом з тим багато аспектів досліджуваної проблеми, як і раніше, залишаються дискусійними і вирішуються суперечливо. Це пояснюється як мінливістю нашого національного законодавства, так і появою нових наукових розробок, які заслуговують на увагу.

Метою статті є встановлення сукупності ознак об'єктивної сторони складу злочину «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», визначення змісту та форми, в яких може бути вчинений цей злочин, передбачений ст. 372 КК України, а також розкриття способу його вчинення. Крім того, немаловажним у нашому дослідженні є розкриття значення ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину з метою вирішення правозастосовних питань.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі об'єктивну сторону складу злочину визначають переважно як сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв злочину. До таких ознак відносять: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та суспільно небезпечними наслідками, а також місце, час, обстановку, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину [3, с. 57].

Враховуючи те, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є злочином із формальним складом, обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є, насамперед, суспільно небезпечне діяння. Проте, визначаючи обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу, передбаченого ст. 372 КК України, варто враховувати особливості притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності як явища об'єктивної дійсності. Тобто об'єктивна сторона цього складу злочину

перебуває в безпосередньому, нерозривному зв'язку зі способом його вчинення, а тому і сам спосіб вчинення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Таким способом скоєння злочину, передбаченого ст. 372 КК України, ми вважаємо є обман.

Спосіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою складу злочину не лише тоді, коли він прямо вказаний у законі, а й тоді, коли він однозначно впливає з його змісту під час тлумачення відповідної кримінально-правової норми [4, с. 23–24].

З точки зору зовнішнього виразу діяння у складі злочину, передбаченого ст. 372 КК України, у науковій літературі традиційно визнається таким, що може бути вчинене лише у формі активної людської поведінки – дії [5, с. 83; 6, с. 277; 7, с. 875; 8, с. 21–22].

Ця поведінка проявляється в предметі злочину, передбаченого ст. 372 КК України. Таким предметом, за аналізом норм глави 22 нового КПК України, є письмове повідомлення про підозру.

За таких обставин вважаємо, що суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони досліджуваного злочину полягає в умисному внесенні до офіційного кримінального процесуального документа – повідомлення про підозру, який за формою та реквізитами може відповідати всім вимогам законодавства, завідомо неправдивої (фальсифікованої), тобто такої, що не відповідає дійсності, інформації. Ми вважаємо, що така позиція є очевидною і достатньо переконливою, адже притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності неможливе без участі (дії) особи, яка в такому разі виступає творцем завідомо для неї та потерпілого неправдивої інформації. Завідомо неправдива інформація відображається на паперовому носії у вигляді повідомлення про підозру за допомогою букв та знаків.

Як було зазначено вище, спосіб вчинення досліджуваного злочину перебуває в тісному взаємозв'язку із самим суспільно небезпечним діянням. Цей зв'язок надає йому повноту та завершеність. Отже, з метою розкриття змісту дій як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 372 КК України, вважаємо за доцільне розглядати їх у комплексі зі способом вчинення злочину як єдине ціле.

У диспозиції ст. 372 КК України обман як спосіб вчинення злочину безпосередньо не зазначений. Однак висновок про те, що він все ж таки є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ст. 372 КК України, справедливо впливає із системно-логічного тлумачення змісту цієї норми, в якій вживається така мовна конструкція, як «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності».

Варто звернути увагу на те, що в юридичній літературі щодо обману як способу вчинення злочину ведуться жваві дискусії, зокрема щодо сутності обману, його форм, видів тощо. Хоча законодавчого

визначення обману в кримінальному праві України нині немає, зміст та ознаки його сформульовано в довідковій літературі за допомогою загальноживаних слів, а саме: «1. Неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін.; невідповідність істині, те, чого немає насправді; брехня. 2. Хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; омана» [9, с. 642].

Історія кримінального законодавства знає тільки один випадок, коли на законодавчому рівні було визначено поняття «обман». У примітці до ст. 187 КК РРФСР 1922 р. було зазначено: «Обманом считается как сообщение ложных сведений, так и заведомое сокрытие обстоятельств, сообщение о которых было обязательно» [10, с. 18]. У подальших редакціях кримінальних кодексів РРФСР та Союзних Республік законодавче визначення обману припинило існувати. Однак така позиція законодавця не мала жодних негативних наслідків у правозастосовній діяльності. Обман як спосіб вчинення злочину було включено до деяких складів як основну ознаку їх об'єктивної сторони.

Тому не випадково у сучасній науковій літературі під обманом як способом вчинення злочину розуміється умисне повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які особа мала повідомити, спрямоване на введення іншої особи в оману [11, с. 632].

Однак дане визначення обману не відображає специфічних ознак, притаманних обману як способу вчинення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Такі ознаки можуть бути визначені тільки за допомогою повного аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак обману.

У науковій літературі достатньо повно визначив сукупність об'єктивних ознак обману М.І. Панов, який запропонував аналізувати обман з об'єктивної сторони за допомогою таких понять, як «зміст», «форми» та «засоби» [11, с. 620].

Вчений вважає, що зміст обману становить його сутність та зумовлює його існування як соціально-правового явища. Обман завжди являє собою як мінімум двосторонній зв'язок, що полягає у певному спілкуванні між людьми, в якому, з одного боку, виступає особа, яка повідомляє неправдиві, такі, що не відповідають дійсності, відомості – обманщик, а з другого – обманутий, тобто особа, якій спрямовують (адресують) ці відомості [12, с. 72]. При цьому обман як спосіб вчинення злочину є особливим видом інформаційного впливу на психіку людини, адже у такий спосіб одна особа втручається в сферу психічної (інтелектуальної та вольової) діяльності іншої особи, фальсифікуючи при цьому її уявлення про відповідні обставини [12, с. 73].

Отже, змістом обману як виду людського спілкування є неправдива, сфальсифікована інформація про певні обставини, щодо яких одна особа вводить в оману іншу.

Окремі вчені-криміналісти визначають, що неправдиві відомості під час обману являють собою такі відомості про факти, які об'єктивно не

відповідають дійсності. При цьому неправдивість відомостей, що повідомляються, може стосуватися або події вчинення злочину, або особи, яка його вчинила, або ж і події, і особи одночасно [6, с. 114; 14, с. 5–7].

Ще однією важливою характеристикою обману є форма, в якій він може існувати. У науковій літературі поширеною є думка, що залежно від форми зовнішнього прояву обман може бути активним, коли має місце повідомлення неправдивих відомостей, а також пасивним, коли наявне замовчування, неповідомлення тих відомостей, які особа мала повідомити [12, с. 74; 13, с. 91; 14, с. 92]. Що стосується досліджуваного злочину, вище вже зазначалося, що цей злочин вчинюється шляхом дії, тому і способом його вчинення є обман у формі активної поведінки, який припускає письмове повідомлення про підозру у скоєнні злочину особі, яка взагалі не вчиняла будь-якого злочину, або ж не вчиняла злочину, який їй інкримінують, або не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з наявністю інших обставин, що виключають провадження в кримінальній справі.

Форма обману тісно пов'язана з такою об'єктивною ознакою, що його характеризує, як засоби, які являють собою певні предмети, використовуючи які, особа фальсифікує уявлення того, кого обманює, перекручує істину і в такий спосіб вводить його в оману [11, с. 630].

Під час притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності суб'єкт злочину достеменно знає про те, що до кримінальної відповідальності ним притягується невинна особа. При цьому як засоби обману можуть виступати, насамперед, сфальсифіковані, штучно створені докази. Проте обов'язковою умовою для визнання такого предмета засобом обману є те, щоб ці сфальсифіковані, штучностворені докази безпосередньо використовувалися, тобто були пред'явлені іншій особі (прокурору, суду), внаслідок чого неправдива інформація, яка в них міститься, була доведена до відома цих осіб і викривляла їх уявлення про факти реальної дійсності.

Висновки.

1. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності являє собою завідомо неправдиве, тобто таке, що не відповідає дійсності, повідомлення про підозру особі про вчинення злочину, яке разом з обвинувальним актом та сфальсифікованими, штучно створеними доказами направляється до суду з метою його розгляду.

2. Об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується єдністю суспільно небезпечних дій та способу їх вчинення. Встановлення усіх ознак, що характеризують об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, має важливе значення для правильної кваліфікації вчиненого діяння та вирішення питань розмежування суміжних злочинів і відмежування аналізованого злочину від діянь, що не є кримінально караними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сийплові М.В. Особливості об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за новим кримінальним процесуальним законодавством України // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 282–285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/6_2014/80.pdf.
2. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи : [Монографія] / [Кузнецов В.В., Сийплові М.В.]; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна ; передмова Г.О. Усатого. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 306 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / [Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін.]; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.; Х. : Юрінком Інтер; Право, 2001. – 416 с.
4. Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: [учеб. пособ.] / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1984. – 110 с.
5. Злочини проти правосуддя : [навч. посіб.] / За заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.
6. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / ВО. Навроцький. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 771 с.
7. Бриллиантов А.В. Настольная книга судьи: преступление против правосудия / А.В. Бриллиантов, Н.Р. Косевич. – М. : ТК Велби. Проспект, 2008. – 560 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна]. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Петрун, 2001. – 1440 с.
10. Кримінальний кодекс РФ 1922 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikisource.org/wiki>.
11. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М.І. Панов. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.
12. Панов М.І. Обман як ознака складу злочину і його кримінально-правове значення / М.І. Панов, Г. Анісімов // Юрид. Україна. – 2014. – №5. – С. 72–79.
13. Лозовицкая Г.П. Уголовная ответственность за преступления против правосудия : [монография] / Г.П. Лозовицкая ; под ред. Ю.М. Антоняна. – М. : Всерос. НИИ МВД России, 2007. – 168 с.
14. Бостан С.К. Обман як кримінально каране діяння в римському праві / С.К. Бостан // Держава та регіони. – 2011. – № 2 ; (Серія «Право»). – С. 5–8.